

مطالعه مقاله‌نگاری سی سال مقالات پژوهشی اعتیاد کشور

دکتر آفرین رحیمی موقر^۱، دکتر ونداد شریفی^۲، دکتر محمد رضا محمدی^۳، دکتر علی فرهودیان^۴
دکتر الهه سهیمی ایزدیان^۵، دکتر رضاراد گودرزی^۶، دکتر علی اکبر نجاتی صفا^۷، نغمه منصوری^۸

چکیده

طرح مسئله: در جهان، در طول دهه‌های گذشته دانش تولید شده در زمینه اعتیاد رشد قابل توجهی داشته‌است. هدف اصلی این تحقیق بررسی ویژگی‌های مهم تولید علم در زمینه اعتیاد در کشور از طریق بررسی مقالات چاپ شده در مجلات علمی داخلی و خارجی طی سی سال گذشته بوده است.

روش: برای انجام این پژوهش از بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور (IranPsych) که شامل مقالات پژوهشی روانپزشکی، روانشناسی و علوم عصب‌پایه است استفاده شد. این مطالعه به بررسی مقالاتی محدود شد که در یک دوره سی ساله، از سال ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۱ (۱۹۷۳ تا ۲۰۰۲ میلادی) منتشر شده‌اند. مقالات از نظر اطلاعات مقاله‌نگاری شامل ویژگی‌های مجلات، نویسندگان، سازمانها و منبع حمایت مالی پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند. جمع‌آوری اطلاعات توسط شش روانپزشک و روانشناس آموزش‌دیده انجام شد.

یافته‌ها: در طی این ۳۰ سال، ۲۱۸ مقاله مرتبط با مصرف مواد و اعتیاد به چاپ رسیده‌اند. حدود نیمی از این مقالات در دو سال آخر منتشر شده بودند. نزدیک به نیمی از مقالات در مجلات پزشکی فارسی‌زبان و بیش از یک‌سوم دیگر در مجلات خارجی چاپ شده‌اند. در مجموع، ۴۴۹ نفر نویسنده در نوشتن این مقالات مشارکت کرده بودند که حدود ۸۰ درصد تنها دارای یک مقاله بوده‌اند. نیمی از ۲۱۸ مقاله تنها توسط ۱۵ نفر (۳/۳ درصد) از نویسندگان نوشته شده بود. از میان نویسندگان مقالات، بیشترین میزان دارای دکترای پزشکی بوده و اغلب از دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور بوده‌اند. هیچکدام از این پژوهش‌ها از حوزه صنعت، حمایت مالی دریافت نکرده بودند.

نتیجه‌گیری: در سالهای گذشته رشد انتشار مقالات در زمینه اعتیاد چشمگیر بوده‌است؛ لیکن با توجه به شیوع اعتیاد در کشور و بهبود ساختارهای علمی و اجرایی، سهم کشور در تولید دانش اعتیاد جهان ناچیز است. این یافته‌ها ضرورت برنامه‌ریزی سیستماتیک برای تربیت پژوهشگران و ارتقای پژوهش را مطرح می‌نماید. هم‌چنین مداخله بیشتر متخصصین علوم اجتماعی در پژوهش اعتیاد و انتشار نتایج آنها توصیه می‌شود.

کلیدواژه‌ها: سوء مصرف مواد، اعتیاد، انتشارات، مقاله‌نگاری، ایران

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۸۸/.../... تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۸۸/.../...

^۱ نویسنده مسئول: روانپزشک، استادیار مرکز تحقیقات ایزد و مرکز تحقیقات روانپزشکی و روانشناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران. پست الکترونیکی: rahimia@tums.ac.ir
^۲ روانپزشک، استادیار دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۳ فوق تخصص روانپزشکی کودک و نوجوان، استاد گروه روانپزشکی و مرکز تحقیقات روانپزشکی و روانشناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۴ روانپزشک، استادیار دانشگاه علوم پزشکی و توانبخشی
^۵ روانپزشک، محقق مرکز تحقیقات ایزد دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۶ روانپزشک، محقق مرکز تحقیقات روانپزشکی و روانشناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۷ روانپزشک، استادیار مرکز تحقیقات روانپزشکی و روانشناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران
^۸ کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی، مرکز تحقیقات بهداشت روان انستیتو روانپزشکی تهران

مقدمه

در جهان، در طول دهه‌های گذشته دانش تولید شده در زمینه اعتیاد رشد قابل توجهی داشته‌است؛ به‌گونه‌ای که روزآمد نگاه داشتن اطلاعات شخصی حتی در بخش کوچکی از این حیطه، نیازمند ساعتها مطالعه در روز است. کشور ما ایران، به دلایل گوناگون تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و اجتماعی صدها سال است که با مشکل اعتیاد و عوارض آن رو به رو بوده است. اعتیاد در کشور ما مانند سایر کشورهای مشرق زمین، الگوی خاصی دارد که با الگوی موجود در کشورهای توسعه یافته غربی که بیشترین تولید دانش را دارند، متفاوت است. بدیهی است که در چنین شرایطی تولید اطلاعات و دانش داخلی مورد نیاز کشور می‌تواند نقشی اساسی را در بهبود سیاستگذاری، برنامه‌ریزی و انجام مداخلات ایفا نماید. برای برنامه‌ریزی برای ارتقای فعالیت‌های پژوهشی آینده، ارزیابی و نقد وضعیت تولید و توزیع علم در دهه‌های گذشته ضروری است. یکی از مهمترین شیوه‌های ارزیابی وضعیت پژوهشی، استفاده از مطالعات علم‌سنجی^۱ با بررسی مقالات پژوهشی منتشر شده در نشریات علمی است. چنین بررسی‌هایی در مورد بهداشت روان و اعتیاد سالهاست که چه به صورت جهانی و چه به صورت ملی در کشورهای گوناگون انجام می‌شود (باکسنبام^۲ و جافه^۳، ۱۹۸۲؛ گاردیولا^۴ و سانچز کاربونل^۵، ۱۹۹۳؛ بیگنامی^۶ و همکاران، ۲۰۰۰؛ الوارز^۷ و ریو^۸، ۲۰۰۳؛ گارسیا سیلبرمن^۹ سیلبرمن^۹ و همکاران، ۲۰۰۴؛ لویز مونوز^{۱۰} و همکاران، ۲۰۰۸؛ کاربونل^{۱۱} و همکاران، ۲۰۰۹).

-
- 1 Scientometric studies
 - 2 Boxenbaum
 - 3 Jaffe
 - 4 Guardiola
 - 5 Sanchez-Carbonell
 - 6 Bignami
 - 7 Alvarez
 - 8 Rio
 - 9 Garcia-Silberman
 - 10 Lopez-Munoz
 - 11 Carbonell

با راه‌اندازی بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان (IranPsych¹) که شامل مقالات پژوهشی روانپزشکی، روانشناسی و علوم عصب‌پایه است، مطالعه‌ای جهت بررسی وضعیت پژوهشی بهداشت روان کشور صورت گرفته و مقالات موجود در این بانک مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج کلی حاصل در مطالعه شریفی و همکاران (۲۰۰۸) به چاپ رسیده است. بررسی مقالات مربوط به اعتیاد، از نظر حیطه‌ها و موضوعات مختلف، روش و محل اجرای پژوهش طی مقاله دیگری به چاپ رسیده است (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۸۴). مقاله حاضر به بررسی میزان پژوهش‌های صورت گرفته بر اعتیاد و اطلاعات مقاله‌نگاری^۲ آنها شامل سال انتشار و مشخصات مجلاتی که در آنها مقالات مربوط به اعتیاد چاپ شده‌اند، و مشخصات سازمانها و افراد پژوهشگر پرداخته است. هدف از این مطالعه، فراهم آوردن چشم‌انداز کلی پژوهش‌های اعتیاد کشور و شناسایی نقاط قوت و ضعف آن است تا موجب توسعه پژوهش در بخش‌هایی شود که توجه کمتری به آنها شده‌است و در بهبود روند سیاست‌گذاریهایی پژوهشی مربوطه مؤثر باشد.

روش

در انجام این مطالعه از بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور (IranPsych) استفاده شد. تهیه این بانک توسط گروه سلامت روان مرکز ملی تحقیقات علوم پزشکی کشور آغاز و سپس به مرکز تحقیقات روانپزشکی و روانشناسی دانشگاه علوم پزشکی تهران منتقل شد. این بانک شامل کلیه مقالات پژوهشی است که در مجلات علمی داخلی و خارجی چاپ شده و به پژوهش درباره بهداشت روان و علوم مرتبط با آن در ایران پرداخته‌اند و حاوی اسنادی از دهه ۱۳۲۰ تا سال ۱۳۸۱ است. درانتخاب مقالات ورودی به این بانک، مقاله مرتبط با بهداشت روان به مقاله‌ای گفته شده‌است که یکی از موضوعات اصلی آن مباحث روانشناختی، تربیتی، اختلالات روانپزشکی، پیشگیری و درمان آنها، مشکلات با ماهیت روانی-اجتماعی، آموزش و ارتقای بهداشت روان، و پژوهش‌های علوم عصب‌پایه مرتبط با بهداشت روان باشد. از تعریف عملیاتی گسترده برای مقاله پژوهشی استفاده شده است و شامل مقاله تحقیقی، مقاله مروری، گزارش موردی، بررسی محتوایی، ارزشیابی برنامه، و مقالات نظریه‌سازی بوده است. برای تشکیل این بانک بیش از ۷۰۰ مجله عمومی و تخصصی ایرانی در رشته‌های گوناگون از جمله پزشکی، بهداشتی، علوم رفتاری، اجتماعی و سایر علوم انسانی مورد بررسی قرار

¹ <http://iranpsych.tums.ac.ir>

² Bibliography

گرفته‌اند و دارای پوشش بالاتر از ۹۵ درصد مقالات پژوهشی فارسی‌زبان هستند. مقالات مندرج در نشریات خارجی از بانکهای اطلاعاتی ISI و MEDLINE و PsycLIT استخراج شده‌اند. نحوه استخراج به این ترتیب بوده است که جستجو با کلیدواژه *iran* و ترانویسی لاتین نام تمامی شهرهای دارای دانشگاه دولتی روزانه در کشور انجام شده و کلیه مقالات پژوهشی بهداشت روان و مرتبط با آن را که حداقل یک آدرس ایران داشته‌اند و/یا تحقیق مربوطه در ایران انجام شده بود وارد بانک شده‌اند. پس از انتخاب، متن کامل مقالات از طریق بانکهای دیگری که متن کامل مقالات را در اختیار می‌گذارند تهیه گردید (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۸۳).

برای انجام مطالعه حاضر که از نوع مقطعی- توصیفی است، از این بانک استفاده شده و مقالاتی که بین سال‌های ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۱ (و یا معادل ۱۹۷۳ تا ۲۰۰۲ م) چاپ شده‌اند، مورد ارزیابی قرار گرفتند. علت انتخاب این دوره زمانی پوشش بالای مقالات چاپ شده در این دوره (حدود ۹۵ درصد) در بانک بوده است. از بین مقالات این بانک، مقالاتی که مرتبط با مواد اعتیادآور، مصرف مواد و اعتیاد بودند از نظر متغیرهای زیر مورد بررسی قرار گرفتند:

۱. مشخصات مجلات شامل نوع و محل انتشار و زبان نشریه‌ای است که مقاله در آن درج شده است.
۲. سال انتشار مقاله
۳. مشخصات نویسندگان مقالات شامل تعداد و جنسیت نویسندگان مقاله، مدرک تحصیلی و وابستگی سازمانی آنها است.
۴. منبع حمایت مالی از پژوهش

ارزیابی مقالات توسط شش نفر روانپزشک و روانشناس انجام گردید. این افراد آموزش لازم درباره این طرح و نحوه ارزیابی را توسط مدیران پروژه گرفته و در جلساتی مشترک موارد ابهام را برطرف می‌نمودند. آنگاه به طور آزمایشی هر شش نفر، ۶۰ مقاله را از نظر متغیرهای این طرح مورد ارزیابی قرار داده و پایایی بین آزماینده اندازه‌گیری گردید. در حین ارزیابی مقالات بعدی نیز موارد ابهام در مورد هر قسمت از ارزیابی در جلسات مشترک تصمیم‌گیری شد. به‌علاوه ۱۰ درصد از ارزیابیها، جهت کنترل کیفیت مجدداً مورد ارزیابی قرار گرفته و بازخوردهای لازم به ارزیابها ارائه می‌شد. شاخص‌هایی که در

این تحقیق مورد ارزیابی قرار می‌گرفتند در فرمهایی که به همین منظور طراحی شده ثبت می‌شدند و در نهایت با استفاده از برنامه SPSS-11 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

یافته ها

از مجموع ۳۰۳۱ مقاله پژوهشی بهداشت روان کشور با تعریف یاد شده، ۲۱۸ مقاله (۷/۱۹ درصد) مربوط به مواد اعتیادآور، مصرف مواد و اعتیاد به آنها بوده‌اند. مجلاتی که مقالات مرتبط با مواد و اعتیاد در آنها چاپ شده در جدول شماره ۱ آورده شده است. چنانکه ملاحظه می‌شود نزدیک به نیمی از مقالات در مجلات پزشکی فارسی‌زبان و بیش از یک‌سوم دیگر در مجلات خارجی به چاپ رسیده‌اند. این مقالات در ۵۳ مجله فارسی زبان و ۴۲ مجله انگلیسی زبان به چاپ رسیده‌اند. مجلاتی که بیشترین تعداد مقالات را چاپ کرده‌اند، به ترتیب عبارتند از: *European Journal of Pharmacology* (۱۳ مقاله)، اندیشه و رفتار (۱۰ مقاله)، پزشکی کوثر و پزشکی قانونی (هر کدام ۹ مقاله)، اسرار و *Drug and Alcohol Dependence* (هر کدام ۷ مقاله)، مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان (۶ مقاله)، و مجلات نظام پزشکی، شهید صدوقی یزد، *Pharmacology & Human Psychopharmacology* و *Toxicology Pharmacology Biochemistry & Behavior* (هر کدام ۵ مقاله).

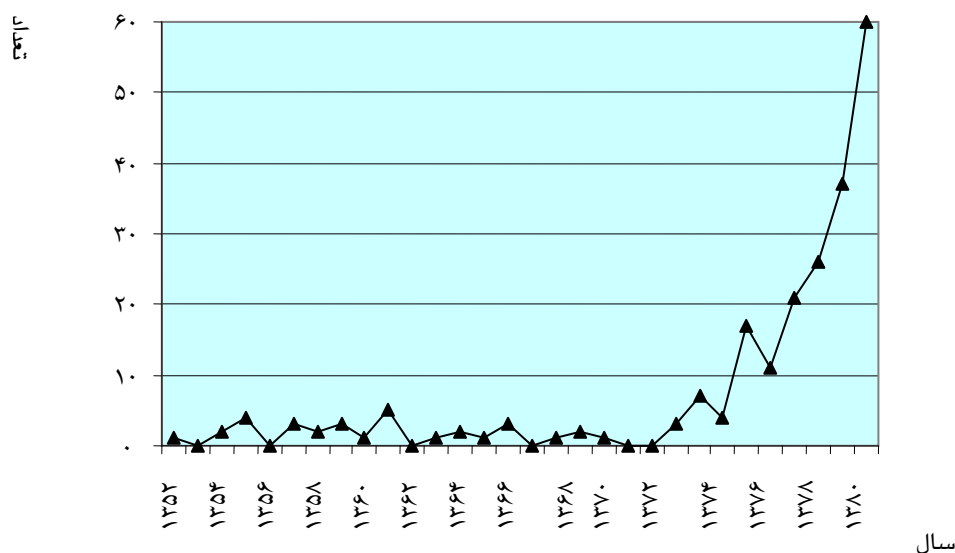
جدول ۱- فراوانی نوع مجلاتی که مقالات مرتبط با مواد و اعتیاد در آنها چاپ شده‌اند

نوع مجلات	تعداد	درصد
مجلات پزشکی ایرانی	۹۴	۴۳/۱
مجلات علوم رفتاری و	۳۳	۱۵/۱
مجلات انگلیسی زبان ایرانی	۶	۲/۸
مجلات خارجی	۸۵	۳۹/۰
جمع کل	۲۱۸	۱۰۰

* اغلب مجلات علوم رفتاری و اجتماعی، مجلات روانشناختی می‌باشند. مجله اندیشه و رفتار که مربوط به علوم روانپزشکی و روانشناسی است جزو مجلات علوم رفتاری و اجتماعی محسوب شده‌است.

بررسی روند انتشار مقالات (نمودار ۱) نشان می‌دهد که چاپ مقالات مرتبط با اعتیاد از سال ۱۳۷۳ رو به افزایش گذاشته و میزان رشد نیز از سال ۱۳۸۰ شدت چشمگیری پیدا کرده‌است، به گونه‌ای که نزدیک به نیمی از کل این مقالات در دو سال آخر (۱۳۸۰ و ۱۳۸۱) منتشر شده‌اند.

نمودار ۱- روند سالانه انتشار مقالات مرتبط با اعتیاد در مجلات علمی فارسی و انگلیسی

از کل ۲۱۸ مقاله مرتبط با اعتیاد به متن کامل ۴۰ مقاله از مقالات خارجی دسترسی نیافتیم. بنابراین اطلاعات برخی از شاخص‌های زیر که تنها با مطالعه متن کامل قابل بررسی بود، با استفاده از ۱۷۸ مقاله تنظیم شده‌است.

در ۲۱۸ مقاله در مجموع نام ۶۴۱ نویسنده ذکر شده است؛ یعنی به‌طور متوسط هر مقاله دارای ۲/۴ نویسنده بوده‌است. مجموعاً ۴۴۹ نفر نویسنده در نوشتن این مقالات مشارکت کرده بودند. تعداد ۳۵۶ نفر (۷۹/۳ درصد) از نویسندگان تنها دارای یک مقاله بوده‌اند و نیمی از ۲۱۸ مقاله تنها توسط ۱۵ نفر (۳/۳ درصد) از نویسندگان نوشته شده

بود. نویسندگان با بیشترین تعداد مقالات عبارت بودند از: دکتر علیرضا زرین دست با ۳۳ مقاله، دکتر هدایت صحرایی ۱۱ مقاله و دکتر احمدرضا دهپور و دکتر جمشید احمدی هر کدام با ۹ مقاله.

ویژگی‌های نویسندگان از نظر جنسیت، مدرک تحصیلی و سازمان محل کار در جدول شماره ۱ خلاصه شده است. چنانکه ملاحظه می‌شود نویسندگان مقالات اعتیاد را به طور غالب مردان تشکیل می‌دهند. همچنین غلبه با پزشکان و از نظر سازمانی با دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور می‌باشد. سهم دانشگاه‌های علوم پزشکی شهرستانها نیز قابل توجه است. از میان دانشگاه‌ها، دانشگاه علوم پزشکی تهران با ۱۳۵ بار، و دانشگاه‌های علوم پزشکی شهید بهشتی و کرمان به ترتیب با ۳۸ و ۳۲ بار بیشترین میزان از سازمانهای محل کار نویسندگان مقالات را به خود اختصاص داده‌اند.

در هیچ‌یک از مقالاتی که متن اصلی آنها در دست بود، نویسنده خارجی مشارکت نداشته است. تنها در ۱۶ مقاله منبع حمایت مالی ذکر شده بود که در همه موارد دولتی بود. دریافت هیچگونه حمایتی از صنایع دارویی ذکر نشده بود.

جدول ۳- ویژگی‌های نویسندگان مقالات مرتبط با اعتیاد

تمام نویسندگان فراوانی مطلق	نویسنده اول فراوانی مطلق	ویژگی‌های نویسندگان
		جنسیت (مربوط به ۱۲۷ مقاله فارسی)
۷۸/۸	۲۶۴	۷۹/۲
۲۱/۲	۷۱	۲۰/۸
		مرد
		زن
		مدرک تحصیلی (۱۷۸ مقاله)*
۲۴/۳	۱۲۹	۲۵/۳
۱۴/۷	۷۸	۱۵/۷
۹/۶	۵۱	۱۰/۷
۱۰/۶	۵۶	۱۴/۰
		دکترای حرف پزشکی یا پزشکی تخصصی
		دکترای PhD یا دانشجوی دکترای PhD
		دکتر (با درجه نامشخص)
		کارشناس ارشد
		سازمان محل کار (۱۷۸ مقاله)*
۳۶/۶	۱۹۴	۳۲/۰
۲۷/۲	۱۴۴	۳۳/۷
۱۳/۴	۷۱	۱۵/۲
۳/۰	۱۶	۲/۲
		۵۷
		۶۰
		۲۷
		۴
		دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران
		دانشگاه‌های علوم پزشکی شهرستانها
		دانشگاه‌های تهران (غیر از علوم پزشکی)
		دانشگاه‌های شهرستانها (غیر از علوم

۲/۶	۱۴	۳/۴	۶	سایر سازمانها
-----	----	-----	---	---------------

* تنها به متن اصلی ۱۷۸ مقاله دسترسی پیدا شد که در بعضی از موارد مدرک تحصیلی یا سازمان محل کار نویسندگان در متن اصلی مقاله نیز ثبت نشده بود.

بحث و نتیجه‌گیری

رشد انتشار مقالات در زمینه اعتیاد طی سالهای اخیر چشمگیر است. علاوه بر رشد قابل توجه برونداد کلی دانش کشور، رشد ویژه در زمینه پژوهشهای اعتیاد را می‌توان به شناخت بیشتر مشکل اعتیاد در کشور و تعامل افزایشدهنده نهادهای اجرایی با نهادهای علمی کشور دانست. علاوه بر این، افزایش مشکل اعتیاد در کشور در دو دهه گذشته نیز بر اهمیت موضوع افزوده است (رحیمی موقر و همکاران، ۱۳۸۱).

در دهه‌های گذشته، دانش اعتیاد در جهان شاهد رشد چشمگیری بوده است. تحقیقی که بر روی مقالات چاپ شده در سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ در زمینه سوء مصرف مواد و اعتیاد و با استفاده از اندکس مدیکوس انجام شد نشان داد که میزان رشد این مقالات سریع‌تر از میزان رشد کل ادبیات پزشکی چاپ شده بوده است (باکسنبام و جافه، ۱۹۸۲). در سال ۱۹۷۳ تنها ۸ مجله اختصاصی مربوط به اعتیاد در جهان چاپ می‌شده است که در سال ۱۹۹۶ به ۳۵ مجله و در سال ۲۰۰۴ به ۷۴ مجله رسیده است. برون‌ده فعالیت‌های علمی در اعتیاد به‌گونه‌ای در حال رشد است که نه تنها مجلات اختصاصی با هیچ‌گونه کمبودی از مقالات روبه‌رو نمی‌شوند، بلکه میزان پیدایش مجلات جدید نیز همه ساله افزایش می‌یابد (بیبور^۱ و همکاران، ۲۰۰۴). در دوره زمانی که این مطالعه به آن مربوط می‌شود یعنی ۱۳۵۲ تا ۱۳۸۱ هیچ‌گونه مجله اختصاصی در مورد اعتیاد در ایران وجود نداشته است. در حال حاضر، در کشور ما تنها یک مجله علمی اختصاصی در زمینه اعتیاد وجود دارد (مجله اعتیاد پژوهی) که از سال ۱۳۸۲ منتشر می‌شود و مدتی نیز چاپ آن متوقف بوده است. علاوه بر این، این مطالعه نشان داد که بیشترین میزان از مقالات اعتیاد، در مجلات پزشکی کشور به چاپ رسیده‌اند و نسبت کمتری در مجلات علوم رفتاری و اجتماعی چاپ شده‌اند. در سایر نقاط جهان نیز با اینکه تعداد زیادی

¹ Babor

مجلات اختصاصی اعتیاد وجود دارد، لیکن نسبت قابل توجهی از علم اعتیاد در مجلات غیراختصاصی پزشکی به چاپ می‌رسند (آرسینیژا^۱ و میلر^۲، ۱۹۹۷).

یکی از عوامل رشد قابل توجه دانش جهانی اعتیاد در دهه‌های اخیر را شاید بتوان به این واقعیت ربط داد که در بسیاری از کشورهای جهان، مطالعات بر اعتیاد توسط منابع گوناگون مانند سازمان‌های مختلف دولتی، ایالتی و شهری، دانشگاه‌ها، نهادهای خصوصی، بنیادها و صنایع دارویی مورد حمایت قرار می‌گیرند. در کشور ما نیز سازمان‌های مختلف داخلی و همچنین بین‌المللی مرتبط با مواد از چنین پژوهش‌هایی حمایت می‌کنند. لیکن تعداد بسیار محدود مقالاتی که وجود منبع حمایت مالی را قید کرده باشند، حکایت از این امر دارد که مطالعات مورد حمایت چنین سازمان‌هایی به‌ندرت به صورت مقاله علمی به چاپ می‌رسند. در این صورت، از سویی امکان نقد همتایان^۳ قبل و بعد از چاپ را نیافته و کیفیت آنها مورد بررسی دقیق قرار نمی‌گیرد و از سوی دیگر، امکان نشر و توزیع نیافته و دانش داخلی و جهانی را متأثر نمی‌سازند و امکان بهره‌برداری از آنها به حداقل می‌رسد. در نتیجه، تجدید نظر نهادهای حمایت‌کننده در حمایت از پژوهش‌هایی که در قفسه‌های آنها باقی می‌ماند و پیش‌بینی راهکارهای مؤثر در توزیع و چاپ این مقالات توسط محققین مربوطه، می‌تواند به رشد کمی و کیفی دانش تولید شده و بهره‌وری آنها کمک به‌سزایی بنماید.

گرچه به نظر می‌رسد که احتمالاً در برخی از مقالات علیرغم وجود منبع حمایت‌کننده، این موضوع در مقاله قید نشده باشد؛ لیکن قطعاً بسیاری از این مطالعات بدون حمایت مالی انجام شده‌اند. در سال ۱۳۸۱ بودجه پژوهشی ستاد مبارزه با مواد مخدر ۱۰ میلیارد ریال بوده که ۱/۷ درصد از مجموعه بودجه اختصاصی مبارزه با مواد مخدر را تشکیل می‌داده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۱). علاوه بر این، در دهه گذشته، با افزایش بودجه تحقیقات در مراکز علمی و پژوهشی روبه‌رو بودیم و پژوهش بر موضوعاتی که بر معضلات اجتماعی متمرکزند از اولویت بالاتری برخوردار می‌شدند. چنین شرایطی را در دهه ۱۹۶۰ تا دهه ۱۹۸۰ آمریکا می‌شد دید که فرصت‌های پژوهشی افزایش می‌یافتند و موجب رشد سریع اطلاعات در دست برای بهبود

¹ Arciniega

² Miller

³ Peer Review

سیاستگذاری‌ها شده و هم‌چنین موجبات افزایش دانش بشری در زمینه اعتیاد را فراهم کرد (اسمارت^۱، ۱۹۹۸).

علاوه براین، فقدان پژوهش‌های حمایت شده توسط صنایع دارویی، در درجه اول نشان از عدم احساس نیاز صاحبان این صنایع به بهره‌گیری از پژوهش برای افزایش فروش خود و در درجه دوم عدم تعامل محققین با آنها دارد. با توجه به اینکه همه ساله حدود صدهزار نفر از معتادان کشور به مراکز درمانی دولتی و خصوصی برای درمان خود مراجعه می‌نمایند که نشان از وجود بازار قابل توجه داروهای به‌کار رفته در درمان اعتیاد دارد، ایجاد ارتباط بین صنایع دارویی داخلی و خارجی با پژوهشگران در کشور می‌تواند منبع قابل توجهی را برای مطالعات درمانی و غیردرمانی تأمین نموده، موجب افزایش دانش ما در این امر را فراهم نماید.

چنانکه در این مطالعه مشخص شد حدود ۴۰ درصد مقالات مربوط به اعتیاد در مجلات خارجی اندکس شده به چاپ رسیده‌اند. این رقم میزان قابل توجهی است که بیش از میزان چاپ مقاله‌های روانپزشکی و روانشناسی (۱۹/۸ درصد) در مجلات خارجی در همین دوره زمانی (شریفی و همکاران، ۲۰۰۸) می‌باشد. مطالعاتی نشان داده‌اند که مقالاتی که از کشورهای در حال توسعه، به مجلات بین‌المللی ارسال می‌شوند، به طور کلی شانس کمتری برای پذیرفته شدن می‌یابند (سارتوریوس^۲، ۱۹۹۸). مطالعه‌ای بر مجله *Addiction* که بالاترین ضریب تأثیر^۳ را میان مجلات اختصاصی اعتیاد دارد نشان داد که مقالات به چاپ رسیده از کشورهای در حال توسعه، بدون ارتباط با کیفیت آنها، کمتر از سایر مقالات مورد استناد قرار می‌گیرند (وست^۴ و مک‌ایلون^۵، ۲۰۰۲). در هر حال، نگاه دقیق‌تر به مقالات کشور در زمینه اعتیاد که در مجلات خارجی به چاپ می‌رسند نشان داد که نیمی از آنها را پژوهش‌های علوم پایه که مطالعات حیوانی بوده و اغلب توسط گروه‌های فارماکولوژی و بعضاً فیزیولوژی دانشگاه‌های واقع در تهران انجام می‌شوند تشکیل داده‌اند.

¹ Smart

² Sartorius

³ Impact Factor

⁴ West

⁵ McIlwaine

در حال حاضر در جهان روش‌های مختلفی برای بررسی کمیت و کیفیت کار پژوهشی افراد و مراکز وجود دارد. فارغ از اینکه از چه روش سنجشی استفاده شود، تفاوت فاحشی در میزان تولید علم افراد وجود دارد. هر دیسپلین علمی گروه شاخص^۱ خود را دارد، گروهی از افراد شناخته شده که نیمی از ادبیات علمی منتشر شده را تولید می‌کنند. لیکن در کشور ما غیر از آنچه که در علوم پایه مشخص است، در زمینه‌های دیگر تا سال ۱۳۸۱، الگوی خاصی را نمی‌توان یافت. در این مطالعه مشخص شد که حدود ۸۰ درصد از نویسندگان تنها دارای یک مقاله بوده‌اند. با توجه به اینکه تنها ده سال است که از مداخله جدی‌تر پژوهشگران در این موضوع می‌گذرد، به نظر می‌رسد که برای رسیدن گروهی از محققین به چنین جایگاهی زمان بیشتری لازم است. تجمع نگارش تعداد زیادی از مقالات توسط چند نویسنده عمدتاً مربوط به تحقیقات علوم پایه است که توسط تعداد معدودی از پژوهشگران نوشته می‌شود. در اسپانیا نیز مطالعه‌ای نشان داد که در زمینه اعتیاد ۸۱ درصد نویسندگان تنها یک مقاله چاپ شده داشتند (گاردیولا و سانچز کاربونل، ۱۹۹۳).

مطالعه حاضر نشان داد که مراکزی که در کشور بر اعتیاد تحقیق می‌کنند متنوعند. جنبه مثبت این یافته عدم انحصار این موضوع و مداخله گروه‌های بسیار در آن است. لیکن از سوی دیگر، فقدان مراکزی که تولیدات بسیار در این امر داشته باشند، نشان از پرداخت سطحی و هر از چند گاه محقق و یا مرکزی به این موضوع بوده که نمی‌تواند منجر به تأثیر^۲ قابل ملاحظه در رشد دانش داخلی گردد. یکی دیگر از یافته‌های بارز این مطالعه، کمبود مقالاتی است که در آن پژوهشگران خارجی مشارکت داشته‌اند. در تحقیقی که در مکزیک انجام شده است، در ۱۷ درصد پژوهش‌های بهداشت روان و اعتیاد یک پژوهشگر خارجی مشارکت داشته‌است (گارسیا سیلبرمن و همکاران، ۲۰۰۴). با توجه به وجود محققین به نام در دنیا در زمینه اعتیاد و شیوع اعتیاد در کشور، مشارکت پژوهشگران کشور با پژوهشگران سایر نقاط دنیا در امر پژوهش قابل امکان است؛ لیکن شاید وجه سیاسی اعتیاد از عوامل محدودکننده در تمایل پژوهشگران ایرانی به چنین مشارکتی باشد.

مطالعه حاضر نشان داد که بیشترین مطالعات اعتیاد توسط دانشگاه‌های علوم پزشکی و متخصصین حرف پزشکی انجام می‌شود. در مطالعه‌ای در اسپانیا نیز نشان داده شد که

¹ Elite Group

² Impact

بیشترین مقالات چاپ شده در زمینه اعتیاد توسط دانشگاه‌ها و عمدتاً توسط دانشکده‌های پزشکی انجام می‌شوند (گاردیولا و سانچز کاربونل، ۱۹۹۳). همین مسئله نشان می‌دهد که تولید علم در امر اعتیاد به چه میزان رویکرد پزشکی یافته است. لیکن معلوم نیست که در ایران، آیا به‌طور کلی میزان پژوهش‌هایی که توسط متخصصین علوم اجتماعی در امر اعتیاد صورت می‌گیرد، کم است و یا این پژوهشگران کمتر به انتشار نتایج مطالعات خود در مجلات علمی می‌پردازند که در هر دو صورت نیاز به توجه و تقویت بیشتری دارد.

به‌طور کلی، گرچه مشارکت ایران در تولید دانش اعتیاد جهان قابل ملاحظه نیست، ولی با روند مطلوبی روبه‌رو هستیم که می‌تواند در آینده، سهم کشور را در گسترش مرزهای دانش اعتیاد بهبود بخشد. با راه‌اندازی مراکز تحقیقات گوناگون در زمینه بهداشت روان و اعتیاد در کشور در سالهای گذشته و مطرح شدن اعتیاد به عنوان اولویت موضوعی در بسیاری از دانشگاه‌ها و مراکز علمی، و ضرورت تولید دانش بومی برای کنترل اعتیاد در کشور، پیش‌بینی می‌شود در سال‌های آینده با رشد مطلوبتری در این زمینه روبه‌رو باشیم.

منابع

- رحیمی موقر، آفرین. محمد، کاظم. رزاقی، عمران محمد (۱۳۸۱). روند ۳۰ ساله وضعیت سوء مصرف مواد در ایران. مجله پژوهشی حکیم، دوره ۵، ۱۳۸۱: ۱۸۱-۱۷۱.
- رحیمی موقر، آفرین. محمدی، محمدرضا. سهیمی ایزدیان، الهه. منصوری، نغمه. شریفی، ونداد (۱۳۸۳). تشکیل بانک مقالات پژوهشی بهداشت روان کشور IranPsych. رفاه اجتماعی، شماره ۱۴: ۲۶۴-۲۵۹.
- رحیمی موقر، آفرین. شریفی، ونداد. محمدی، محمدرضا. راد گودرزی، رضا. سهیمی ایزدیان، الهه. فرهودیان، علی. منصوری، نغمه. نجاتی صفا، علی اکبر. (۱۳۸۴). بررسی سه دهه مقالات پژوهشی کشور در زمینه اعتیاد. مجله پژوهشی حکیم، دوره ۸، شماره ۴: ۴۴-۳۷.
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور (۱۳۸۱). لایحه بودجه سال ۱۳۸۲ کل کشور.

References

- Alvarez FJ, Rio C. (2003) Current initiatives in drug abuse research in Spain. *Addiction*, 98: 861-863.
- Arciniega LT, Miller WR. (1997) Where to publish? Some considerations among English-language addiction journals. *Addiction*, 92: 1639-1648.
- Babor TF, Stenius K, Savva S (2004) Publishing addiction science: a guide for perplexed. International Society for Addiction Journal Editors and World Health Organization. MD: Social and Health Services, LTD.
- Bignami G, De Girolamo G, Fava G, Gaston A, Morosini PL, Pasquini P, Pastore V, Tansella M. (2000) [The impact on the international literature of the scientific production of Italian researchers in the disciplines "Psychiatry" and "Psychology". A bibliometric evaluation]. *Epidemiologie e Psichiatrie Sociologie*, 9: 11-25.
- Boxenbaum H, Jaffe JH. (1982) Publication trends in the drug dependence literature. *Am J Drug Alcohol Abuse*, 9: 55-68.
- Carbonell X, Guardiola E, Beranuy M, Bellés A. (2009) A bibliometric analysis of the scientific literature on Internet, video games, and cell phone addiction. *J Med Libr Assoc*, 97:102-7.
- Garcia-Silberman S, Arana D, Martinez R, et al. (2004) Research of epidemiological and psychosocial aspects of mental health: a bibliometric analysis. *Salud Mental*, 27: 8-22.
- Guardiola E, Sanchez-Carbonell J. (1993) Spanish scientific production on drug dependence. *Med Clin (Barc)*, 101: 368-371.
- López-Muñoz F, García-García P, Sáiz-Ruiz J, Mezzich JE, Rubio G, Vieta E, Alamo C. (2008) A bibliometric study of the use of the classification and diagnostic systems in psychiatry over the last 25 years. *Psychopathology*, 41:214-25.

- Sartorius N. (1998) Scientific work in third world countries. *Acta Psychiatr Scand*, 98: 345-347.
- Sharifi V, Rahimi-Movaghar A, Mohammadi MR, Goodarzi RR, Izadian ES, Farhoudian A, Mansouri N, Nejatisafa AA. (2008) Analysis of mental health research in the Islamic Republic of Iran over 3 decades: a scientometric study. *East Mediterr Health J* 14:1060-9.
- Smart R. (1998) Conversation with Reg Smart. *Addiction*, 93: 9-15.
- West R, McIlwaine A. (2002) What do citation counts count for in the field of addiction? An empirical evaluation of citation counts and their link with peer ratings of quality. *Addiction*, 97: 501-504.